Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal

Over de mogelijkheden van oral history als aanjager van de Faro-praktijk

Een essay van Lian van der Zon

Inhoud

Voorwoord *3*

Er was eens... *4*

1. De ontwikkeling van oral history *6*

2. Praktijkvoorbeelden *9*

3. Randvoorwaarden oral history interview *12*

4. Het Verdrag van Faro *16*

Naar een concrete aanbeveling *23*

Voorwoord

Verhalen spelen een belangrijke rol in het leven. We vertellen verhalen over wat we belangrijk vinden, over wie we zijn en over wat we hebben meegemaakt. Met verhalen kunnen we het verleden duiden en doorgeven aan een volgende generatie. In de erfgoedsector wordt oral history steeds vaker gebruikt om het persoonlijke verhaal achter de geschiedenis te vertellen. Hoe kan deze ontwikkeling bijdragen aan de doelstellingen uit het Verdrag van Faro?

Met dit essay hoop ik u inspiratie te bieden om erfgoed met verhalen te versterken en omgekeerd.

Veel leesplezier,
Lian van de Zon.

Over de auteur
Lian van der Zon is werkzaam bij Erfgoed Gelderland. Zij is van huis uit historicus en bijzonder geïnteresseerd in de manier waarop mensen (individueel of in groepsverband) zich het verleden herinneren en er betekenis aan geven. Ze is gespecialiseerd in oral history en geschiedschrijving. Bij Erfgoed Gelderland adviseert en begeleidt Lian organisaties die erfgoed willen toegankelijk maken voor een groter publiek.

Er was eens...

Langzaam zakt de man in zijn stoel. Hij is zeker negentig jaar oud. Hij sluit zijn ogen. In gedachten gaat hij terug in de tijd. Hij vertelt:

"Ik heb 24 uur vastgezeten. Eerst in de school en later, toen de vrouwen en kinderen naar huis mochten, in de kerk. Ik was pas vijftien jaar, maar omdat ik groot was voor mijn leeftijd leek ik wel achttien. We zaten de hele nacht in de kerk met al die mannen. Ik zat met leeftijdgenoten boven op een galerij en heb niet geslapen. Mijn vader en broers heb ik niet gezien in de kerk. Ik heb wel naar ze gezocht, maar kon ze niet vinden. Mijn vader mocht later naar huis want hij was te oud. Mijn broers zijn wel weggevoerd en niet meer teruggekomen. Eén heeft een graf en ligt in Osnabrück begraven. Van mijn andere broer was niets bekend, maar hij kreeg later toch een graf. Mijn ouders hebben er erg onder geleden, meer dan ik. Pas een jaar later realiseerde ik me wat er was gebeurd en dat mijn broers niet meer leefden. Je bent jong en dan beleef je de dingen toch anders. Men noemt mij de laatste overlevende van de Puttense razzia. Het zou zo maar eens waar kunnen zijn."

Izak van Keulen maakte de Puttense razzia van dichtbij mee. Zijn verhaal geeft dit hoofdstuk uit de geschiedenis een menselijk gezicht. Foto: Lian van der Zon

Dit is het verhaal van de heer Van Keulen (1928). Als jongen van vijftien maakte hij de razzia van Putten van dichtbij mee. Op zondagochtend 1 oktober 1944 werd het Veluwse dorp omsingeld door soldaten van de Hermann Göringdivisie. Iedereen moest zich melden bij de Oude Kerk en de Openbare Lagere School op de markt. Een dag later werden meer dan zeshonderd mannen afgevoerd. Het merendeel keerde nooit terug. Wat betekende het voor de mensen die het meemaakten? Hoe hebben zij het beleefd? En hoe gaan zij met deze geschiedenis om? Het verhaal van Van Keulen en andere ooggetuigen kan helpen om een antwoord te vinden op deze vragen.

Van voorwerpenmusea naar verhalenmusea

Verhalen zoals deze zien we steeds vaker in de erfgoedwereld. Musea en andere erfgoedorganisaties realiseren zich in toenemende mate dat zij, met deze persoonlijke benadering van het verleden, iets teweeg kunnen brengen bij het publiek. Iets dat voorbijgaat aan het overdragen van informatie door het beheren en presenteren van collecties. Persoonlijke geschiedverhalen hebben de potentie om de bezoeker recht in het hart te raken. Het verhaal van Van Keulen, dat ik in 2018 voor het eerst hoorde toen ik hem interviewde, grijpt mij nog steeds persoonlijk aan. De razzia van Putten, voor mij voorheen vooral een historische gebeurtenis, kwam opeens heel dichtbij. Het persoonlijke verhaal

> *"Het persoonlijke verhaal geeft de geschiedenis een menselijk gezicht"*

gaf de geschiedenis een menselijk gezicht. Deze eigenschap wordt de laatste jaren door steeds meer erfgoedorganisaties ontdekt en omarmd. Het resultaat? Voorwerpenmusea maken een transformatie door tot verhalenmusea.[1] Maar ook historische verenigingen, archieven en monumentenorganisaties hebben meer oog voor de persoonlijke verhalen achter het erfgoed dat zij beheren en bestuderen. In dit essay onderzoek ik of en hoe deze ontwikkeling (verder) kan worden ingezet voor de praktijkvertaling van het Verdrag van Faro.

Tussen oral history en storytelling

Als medewerker Publiek en Geschiedenis bij Erfgoed Gelderland merk ik de toenemende interesse voor verhalen onder andere door de vragen die ik krijg over oral history en storytelling. Organisaties die een verhalenproject willen starten, vragen zich af hoe ze dit het beste kunnen aanpakken. Zowel oral history als storytelling leent zich uitstekend voor verhalenprojecten, maar het zijn twee totaal verschillende methodes. Oral history is een interviewtechniek uit de geschiedschrijving. Storytelling is een instrument om spanning en emoties mee te geven aan verhalen. Beide principes draaien om het (door)vertellen van verhalen. Echter, bij oral history gaat het om verhalen op basis van persoonlijke herinneringen, verteld door de mensen die het zelf hebben meegemaakt. Bij storytelling gaat het niet zozeer om wie het verhaal vertelt, maar hoe het wordt verteld. Omdat storytelling niet afhankelijk is van ooggetuigen die het verhaal kunnen vertellen, kan het – in tegenstelling tot oral history – worden toegepast op alle onderdelen van de geschiedenis: van de Romeinse tijd tot de Tweede Wereldoorlog.

Inhoud van het essay

In dit essay ga ik in op oral history en hoe deze methode en doorgeven kan bijdragen aan de doelstellingen van het Verdrag van Faro. Het essay is als volgt opgebouwd. (1) Om te beginnen duiken we dieper in het concept oral history. Wat is oral history? Hoe heeft het zich van wetenschappelijke discipline uit de

[1] In Gelderland zijn bijv. Museum 't Valkhof en Van 't Lindenhoutmuseum bezig (geweest) met een transformatie van objectenmuseum naar verhalenmuseum.

Elk jaar wordt op 2 oktober de razzia in Putten herdacht. In 2019 werd de avond ervoor een stille tocht gehouden langs de route die de 659 opgepakte mannen en jongens aflegden naar de trein die hen wegvoerde. 545 van hen kwamen om. Foto: Bram van de Biezen/HollandLuchtfoto

geschiedwetenschap ontwikkeld tot een populair instrument voor de erfgoedwereld? (2) Vervolgens kijken we aan de hand van een aantal praktijkvoor-beelden hoe oral history wordt toegepast in het erfgoedveld.
De volgende verhalenprojecten komen aan bod (in alfabetische volgorde): *Ancestors Unknown (i.c.m. Tracing Your Roots), Brabant Remembers, Feest van Herkenning, Geschiedenis in verhalen, Turkenpension (Molukse barak), Vertel me alles, Werkgroep Oral History Gelderland*. Deze voorbeeldprojecten zijn uitgediept door middel van interviews met betrokkenen en een korte enquête onder de vrijwilligers van de Werkgroep Oral History Gelderland. Het voorbeeldproject *Brabant Remembers* is gebaseerd op een uitgebreide reflectie op dat project, geschreven door inhoudelijk betrokkenen. (3) In het hoofdstuk daarna wordt gekeken wat er nodig is voor een oral history- of verhalenproject. Waar liggen de kansen en uitdagingen? Aan welke randvoorwaarden wordt in de praktijkvoorbeelden voldaan en aan welke niet? (4) Tot slot leggen we de voorbeeldprojecten en hun resultaten naast het Verdrag van Faro. Hoe passen hun resultaten en methodes in de doelstellingen van het verdrag?[2] Waar valt er nog wat te winnen? En hoe kunnen we uit de voorbeelden lering trekken voor de inzet van oral history bij de uitwerking van het verdrag in de praktijk?

[2] In hoofdstuk 4 worden de specifieke doelstellingen uit het verdrag genoemd.

1. De ontwikkeling van oral history

Oral history, ofwel gesproken geschiedenis, legt herinneringen uit de eerste hand vast door middel van interviews. De oral historian (interviewer) vraagt de geïnterviewde naar zijn of haar ervaringen uit het verleden. In feite kan zo elk gewenst deel van de geschiedenis worden onderzocht en vastgelegd, mits de getuigen ervan nog in leven zijn. Door oral history ontstaan zo unieke en waardevolle bronnen, komen verborgen geschiedenissen aan het licht en kunnen nieuwe thema's worden onderzocht. Personen en groepen die voorheen niet in de geschiedenisboeken voorkwamen, krijgen een stem. Oral history kan daarmee bijdragen aan zowel wetenschappelijke als maatschappelijke debatten over erfgoed. Juist omdat het draait om persoonlijke verhalen, heeft oral history een grote meerwaarde.

De betrouwbaarheid van de orale bron

Om de ontdekkingstocht van de erfgoedsector naar de meerwaarde van het persoonlijke perspectief op het verleden beter te begrijpen, moeten we terug naar de geschiedwetenschap. Vanaf de negentiende eeuw heerste daar voornamelijk de geest van het historicisme. Deze beweging wilde van de geschiedschrijving een wetenschappelijke discipline maken. De Duitse historicus Leopold von Ranke leverde met zijn methode van bronnenkritiek een belangrijke bijdrage aan deze verwetenschappelijking. Zijn ultieme doel was om de ware geschiedenis, het verleden 'wie es eigentlich gewesen war' te achterhalen. Dit streven naar een objectieve geschiedschrijving werd en bleef de historische standaard tot ver in de twintigste eeuw. Het was deze zucht naar objectiviteit die ervoor zorgde dat oral history in haar beginjaren veel kritiek kreeg te verduren. De Amerikaanse historici Jacques Barzun en Henry F. Graff beweerden in hun handleiding *The Modern Researcher* uit 1957 dat het onderzoeksveld van de historicus zich moest beperken tot de omgeving van bibliotheek en archief.[3] Alleen door bestudering van de geschreven bronnen kon de historicus tot objectieve antwoorden komen. Orale bronnen over persoonlijke verhalen pasten dus niet in deze traditionele opvatting over geschiedbeoefening.

> *"Personen en groepen die voorheen niet in de geschiedenisboeken voorkwamen, krijgen een stem"*

De problematiek van het menselijke geheugen speelde een belangrijke rol in de kritiek op oral history. Want hoe kon een herinnering aan een lang vervlogen tijd betrouwbaar zijn? De Britse socioloog en oral historian Paul Thompson beantwoordt de kritiek op het geheugen met een beschrijving ervan. Hij legt uit dat het geheugen waarop oral history zich richt, het langetermijngeheugen, pas drastisch verandert wanneer een persoon terminaal ziek of dement wordt. Thompson concludeert daarom: 'Interviewing the old, in short, raises no fundamental methodological issues which do not also apply to interviewing in general – and consequently to a whole range of familiar historical sources, as well as those of the oral historian.'[4] Desondanks noemen historicus Arnoud-Jan Bijsterveld en storytelling-expert Moniek Hover de onbetrouwbaarheid van het autobiografisch geheugen in 2019 nog steeds een 'bekend methodisch probleem van mondelinge geschiedschrijving.'[5] Zij stellen dat herinneringen in de loop van de tijd worden vervormd en gekleurd. Voor historica Selma Leydesdorff is dat geen rechtvaardig argument in het debat over de betrouwbaarheid van de mondelinge bron. Immers zijn ook veel geschreven bronnen pas een tijd na de historische gebeurtenis zelf opgesteld.[6]

Bij oral history gaat het om verhalen op basis van persoonlijke herinneringen. Foto: Erfgoed Gelderland

De opkomst van oral history

De traditionele historiografie achtte de orale bron niet alleen onbetrouwbaar vanwege het geheugen. Met name het feit dat de getuige over het verleden vertelt vanuit zijn of haar eigen perspectief werd als problematisch ervaren. Orale bronnen zouden te veranderlijk, gekleurd en daardoor onbetrouwbaar zijn. Een getuige kon tijdens het interview namelijk al naar gelang zijn of haar eigen gemoed het verhaal veranderen. Hierdoor was de orale bron, in tegenstelling tot de statische geschreven bron, niet objectief genoeg. Historica Selma Leydesdorff ziet deze kritiek als

[3] J. Barzun en H.F. Graff, *The Modern Researcher* (New York 1957) 213.

[4] P. Thompson, *The voice of the past. Oral history* (Oxford 2000) 136.

[5] A. Bijsterveld en M. Hover, 'Van Crossroads naar Brabant remembers. 75 Personal life changing war stories en de zoektocht naar zorgvuldigheid', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 36 (2019) 159.

[6] S. Leydesdorff, *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen* (Amsterdam 2004) 47-48.

zeer onterecht. Zij stelt dat een gesproken bron niet minder gekleurd is dan een geschreven bron.[7] Zowel de maker van een geschreven als van een gesproken bron handelt vanuit een eigen perspectief. De een is dus niet subjectiever dan de ander. Deze opvatting won rond het midden van de twintigste eeuw steeds meer terrein. Mede door historische bronnen over oorlogsmisdaden, groeide het besef dat ook geschreven bronnen gekleurd en vaak verre van onschuldig zijn. De kritiek op de subjectiviteit van orale bronnen werd hiermee onderuitgehaald: die gold immers net zo goed voor de traditionele, geschreven, bron.

Deze ontwikkeling verklaart mede de opkomst van oral history als moderne techniek binnen de geschiedwetenschap tegen het einde van de jaren veertig van de twintigste eeuw. De American Oral History Association dateert deze in 1948. In dat jaar begon de Amerikaanse historicus en journalist Allan Nevins als eerste met het systematisch opnemen en opslaan van persoonlijke verhalen. Het betrof de levensgeschiedenissen van personen die een belangrijke rol in de Amerikaanse geschiedenis hadden gespeeld: politici, juristen en andere hoogwaardigheidsbeklederds. Deze benadering verschilde van de insteek die de oral historians in Europa gebruikten. Vanaf de jaren vijftig en zestig kwam hier oral history op, met name door de komst van de recorder.
De Europese oral history was meer sociaal en cultureel van

> *"Het is een geschiedenis van onderop"*

aanpak. Sociale groepen en klassen die voorheen min of meer onzichtbaar waren in de geschiedschrijving kregen een individuele stem. Het was een geschiedenis van onderop.[8] Het is deze democratiserende functie van oral history die een meerwaarde kan hebben voor de implementatie van het Verdrag van Faro in de praktijk. Oral history kan de complexiteit en veelzijdigheid van erfgoed blootleggen en bespreekbaar maken. Nieuwe visies op het verleden, die anders nooit waren achterhaald, kunnen aan het licht komen.[9] Leydesdorff wijst er bovendien op dat deze visies een doorbraak in het huidige beeld van geschiedenis kunnen veroorzaken.[10]

Tussen collectief en individu

Vanaf de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw zien we een verschuiving in het debat over oral history. Onder invloed van

Met de komst van opnameapparatuur nam oral history een grote vlucht. Foto: Newton Free Library, Newton, Massachusetts, VS.

de linguïstische wending[11] verplaatst de focus van het oral history-onderzoek van het individu naar de bredere sociale context waarin herinnerd wordt. Dit brengt het contrast tussen het collectieve en individuele geheugen meer naar de voorgrond. Historicus John Tosh beschrijft in zijn boek *The Pursuit of History* de werking van het collectieve geheugen, of zoals hij dit noemt: het sociale geheugen. Dit collectieve of sociale geheugen doelt op de populaire kennis van het verleden. Elk soort samenleving of groep heeft een sociaal geheugen dat dient ter uitlegging of rechtvaardiging van het heden. Tosh wijst erop dat het collectieve geheugen, net zoals het individuele, onjuist kan zijn '... distorted by factors such as a sense of tradition or nostalgia, or else a belief in progress through time.'[12] Deze vervormingen van het verleden zijn vaak een afspiegeling van de hedendaagse politiek en cultuur.[13] Ze helpen bij de instandhouding van de denkbeeldige gemeenschap en haar collectieve identiteit. Antropoloog en politicoloog Benedict Anderson introduceerde de term denkbeeldige gemeenschap in 1983 en doelde daarmee op het gevoel van binding dat binnen een groep bestaat. De angst deze binding te verstoren werkt door in de manier waarop een individu herinnert. Zo wijst Leydesdorff bijvoorbeeld op de invloed van bestaande verhalen en sociale verwachtingen op het individuele geheugen. Deze opvatting sluit aan bij de constructivistische theorie dat ons beeld van de werkelijkheid wordt beïnvloed of zelfs geconstrueerd door onze (sociale) omgeving. Wat we ons herinneren is een reflectie van de dingen en de mensen om ons heen en omgekeerd. Historica Anna Green relativeert de impact van sociaal constructivisme. Zij is van mening dat het vermogen van een bewust en zelfreflecterend individu niet onderschat moet worden. Green pleit voor meer

7 Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 47-48.
8 D. A Ritchie, 'Introduction: the evolution of oral history', in: *The Oxford handbook of oral history* (2010) via Oxford Handbooks Online.
9 Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 50.
10 Ibidem, 16-20.
11 Deze stroming bestudeerde de fundamentele rol van taal en cultureel discours in de vorming van de individuele ervaring en interpretatie.
12 J. Tosh, *The pursuit of history*, 1.
13 Ibidem, 303.

onderzoek naar de individuele ervaring en herinnering die tegen het gevestigde discours ingaan.[14] Pas als we meer weten over dit soort individuele herinneringen, hebben we meer zicht op de invloed van het collectieve geheugen op het individuele.
De vraag over de beïnvloeding van het collectieve en individuele geheugen houdt deels verband met de identificerende functie van herinneren. Wat je je herinnert zegt iets over wie je denkt te zijn en andersom. Dat geldt voor individuen en voor groepen. Tosh illustreert deze identificerende rol aan de hand van de sociale betekenis van het (collectieve) geheugen. 'All groups have a sense of the past, but they tend to use it to reinforce their own beliefs and sense of identity.'[15] Deze redenatie is ook op individueel niveau toe te passen. Sociaal antropologe Elizabeth Tonkin stelt dat een individuele mondelinge vertelling kan worden gezien als een genre en als zodanig kan worden bestudeerd. De vertelling vertelt niets over historische gebeurtenissen zelf, maar alles over hoe deze zijn beleefd en hoe dit bijdraagt aan de individuele identiteitsvorming.[16] Oftewel, de verteller construeert een beeld van zichzelf met het verhaal en de manier waarop het wordt vormgegeven en verteld. Tosh formuleert dit als volgt: 'As individuals we draw on our own experience in all sorts of different ways – as a means of affirming our identity, as a clue to our potential, as the basis for our impression of others, and as some indication of the possibilities that lie ahead.'[17] In hoeverre de individuele identiteit in het verlengde ligt van het collectieve of sociale geheugen kan enorm verschillen. Het individuele kan conformeren aan het collectieve geheugen, zoals historica Mary Chamberlain illustreert aan de hand van een casestudy van het Afrikaans-Caribische 'diasporic memory'. Zij stelt dat het Afrikaans-Caribische collectieve geheugen wordt gekenmerkt door het vergeten en camoufleren van het slavernijverleden. Dit manifesteert zich in het individuele geheugen bijvoorbeeld door de nadruk die er wordt gelegd op de witte in plaats van de Afrikaanse wortels.[18] Maar identiteit kan ook vorm krijgen doordat het individuele verhaal zich afzet tegen de gevestigde collectieve orde, zoals Green suggereert. Volgens Leydesdorff is identiteit hoe dan ook veranderlijk en meerduidig. Zij pleit daarom voor het gebruik van de term identificatie in plaats van identiteit, om zo de dynamiek van de vorming van identiteit door middel van herinnering te verduidelijken.[19]

Oud-inwoners van Aleppo delen hun herinneringen en persoonlijke verhalen over hun stad en de Syrische cultuur met bezoekers van een tentoonstelling in het Tropenmuseum (2017). Foto's, briefkaarten en films geven een beeld van de stad tijdens en voor het conflict. Foto: Desiré van den Berg

Museumwereld

Ondanks heftige kritiek in haar beginjaren heeft oral history zich binnen de geschiedwetenschap weten te ontwikkelen tot een volwaardige onderzoekstechniek. Zij heeft zich bewezen als instrument dat onderbelichte of zelfs onzichtbare delen van de geschiedenis kan opdiepen en bestuderen. De kritiek op de subjectiviteit heeft zich in de loop der tijd ontwikkeld in het voordeel van oral history. Betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van het individuele geheugen bepalen niet langer het debat over de waarde van oral history. Integendeel: de waardering van oral history wordt nu juist bezien vanuit het subjectieve. Historici en andere wetenschappers erkennen dat het individuele perspectief inzicht kan geven in de manier waarop betekenis wordt gegeven aan geschiedenis. Deze opvatting is de laatste decennia ook doorgedrongen in de Nederlandse erfgoedsector. Historica Mariska de Bone ziet dat in de museumwereld terug in wat zij de 'biografische benadering' noemt: 'Musea gooien het massaal over een andere boeg en programmeren tentoonstellingen waarin persoonlijke verhalen, individuele levens en alledaagse objecten centraal staan.'[20] De bloei van oral history buiten de wetenschappelijke wereld zien we onder andere terug in het vijf delen tellende handboek *Community Oral History* Toolkit dat in 2013 verscheen. Het is ontworpen als referentiewerk voor mensen en groepen die geïnteresseerd zijn in het ontwikkelen van een oral history project onafhankelijk van een academisch instituut.[21] Hoe dat in de praktijk wordt aangepakt, zien we in het volgende hoofdstuk van dit essay.

14 A. Green, 'Individual remembering and "collective memory": theoretical presuppositions and contemporary debates', in: *Oral History* vol. 32, nr. 2 (2004) 36-43.
15 Tosh, *The pursuit of history*, 1.
16 E. Tonkin, *Narrating our pasts. The social Construction of oral history* (Cambridge 1992) 1-2.
17 Tosh, *The pursuit of history*, 1.
18 M. Chamberlain, 'Diasporic memories: community, individuality, and creativity – a life story perspective', in: *The Oral History Review* vol. 36, nr. 2 (2009) 181.
19 Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 204.
20 M. de Bone, 'Het belang van het biografische. De kracht van het historische persoonlijke levensverhaal in musea', in: *Historisch Tijdschrift Groniek* nr. 215 Devotie (2018) 198.
21 Nancy MacKay, Mary Kay Quilan and Barbara W. Sommer, *Community Oral History Toolkit* (Londen en New York 2013).

2. Praktijkvoorbeelden

Ten behoeve van dit onderzoek interviewde ik vijf mensen die ieder op hun eigen manier bezig zijn met oral history en verhalen. Ik sprak met een wetenschappelijk museummedewerker, een wetenschappelijk onderzoeker/schrijver, een zelfstandig fotografe en een vrijwilligerscoördinator. De interviews vormen de kern van het onderzoek, aangevuld met een artikel over de ervaringen met het project *Brabant Remembers*. Daarnaast werkten vier vrijwilligers uit de Werkgroep Oral History Gelderland mee aan het essay door het invullen van een korte enquête over hun ervaringen tijdens het interviewen. Om het lezen van de volgende onderdelen van het essay makkelijker te maken, volgt hieronder een korte samenvatting per project of voorbeeld.

De praktijkvoorbeelden geven een beeld van de verschillende toepassingen van oral history. Het laat zien wat persoonlijke verhalen teweeg kunnen brengen op museaal, sociaal-maatschappelijk en welzijnsniveau. Bij alle projecten kwam de keuze voor oral history voort uit het besef dat persoonlijke verhalen mensen emotioneel kunnen raken. De interviewvraag: waarom oral history? leverde steevast antwoorden op als: '...omdat dat een heel toegankelijke, invoelbare manier is om geschiedenis te

> *"De empathische werking van erfgoed is een belangrijk punt in het verdrag van Faro"*

vertellen.'[22] Of: omdat 'persoonlijke verhalen in de erfgoedsector er gewoon toe bijdragen dat je mensen echt in hun hart kan raken.'[23] En: zodat 'mensen van nu (...) zich kunnen inleven in de ervaringen van mensen van toen, gevoelsmatig geraakt worden en betrokkenheid ervaren.'[24] Deze empathische werking is ook een belangrijk punt in het Verdrag van Faro, waarover meer in het vierde en laatste hoofdstuk van het essay.

Turkenpension en Molukse barak in het Nederlands Openluchtmuseum

Bron: interview met Carianne van Dorst, Nederlands Openluchtmuseum (12-11-2020)

Carianne van Dorst is wetenschappelijk medewerker op de afdeling Kennis en Collectie van het Nederlands Openluchtmuseum. 'Wij zijn altijd op zoek naar echte verhalen van echte mensen.' Bij het ontwikkelen van presentaties maakt het museum gebruik van persoonlijke verhalen, om na te gaan hoe een bepaalde locatie eruit moet hebben gezien. Zo werden Turkse migranten geïnterviewd om informatie te verkrijgen over de inrichting van het Turkenpension dat in 2012 in het museum werd geopend. Onder andere psycholoog Amia Libelich omschrijft dit als een vorm van factfinding oral history. Deze vorm, die haaks staat op de meaning-making vorm van oral history, 'attempts to gain exact, detailed and factual knowledge of something that the

> *"Wij zijn altijd op zoek naar echte verhalen van echte mensen"*

narrator has witnessed or experienced. They are often termed "testimonies," "documentations," or "evidence.'[25] Carianne erkent dat in deze werkvorm het verhaal van de geïnterviewde nu nog te weinig ruimte krijgt en dat het museum dat probeert te veranderen. De Molukse barak op het museumterrein is een goed voorbeeld van hoe het museum in de toekomst meer wil gaan werken: in co-creatie met de gemeenschap en met ruimte voor (meerdere) verhalen.

Ancestors Unknown en Tracing Your Roots

Bron: interview met Yvette Kopijn, Stichting Zieraad (5-11-2020)

Yvette Kopijn is al 25 jaar bezig 'met het losmaken en vastleggen van immaterieel erfgoed, met name van migranten en migrantenouderen.' Zij publiceerde twee boeken met persoonlijke verhalen: *Stille passanten. Levensverhalen van Javaans-Surinaamse ouderen in Nederland (2008)* en *Antara Nusa. Levensverhalen van ouderen uit Indië/Indonesië* (2018). Naast haar wetenschappelijk werk in de vorm van een promotieonderzoek naar migratie, identiteit en overlevingskunst in de levensverhalen van drie generaties Javaans-Surinaamse

Beeld van het 'Turkenpension' in het Nederlandse Openluchtmuseum in Arnhem. Foto: Cees Druijff Carillon AV

[22] Interview met Carianne van Dorst, Nederlands Openluchtmuseum (12-11-2020)
[23] Interview met Yvette Kopijn, Stichting Zieraad (5-11-2020)
[24] A. Bijsterveld en M. Hover, 'Van Crossroads naar Brabant remembers. 75 Personal life changing war stories en de zoektocht naar zorgvuldigheid', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 36 (2019) 159.
[25] A. Lieblich, 'Oral History in the Service of Communities' in: *International Review of Qualitative Research* Vol. 8, Nr. 4 (2014) 424.

vrouwen, zet zij haar kennis over oral history in voor intergenerationele projecten waarbij jongeren door middel van stamboomonderzoek en gesprekken met (groot)ouders in contact komen met hun afkomst en identiteit. Zij adopteerde het Amerikaanse *Ancestors Unknown*: een lesprogramma voor 10 tot 14-jarigen. Het project *Tracing Your Roots* is daar een variant op, speciaal ontwikkeld voor jongeren (15-35 jaar) met wortels in Indië/Indonesië.

Vertel me alles

Bron: interview met Negin Zendegani, zelfstandig fotografe (5-11-2020)

Negin Zendegani kwam op het idee voor het project *Vertel me alles* door de herdenking van de Tweede Wereldoorlog in Oosterbeek. In 1998 vluchtte ze vanuit Iran naar Nederland. Zendegani zag veel overeenkomsten tussen de verhalen van de ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog die zij sprak tijdens de herdenking en haar eigen ervaring. Voor het foto- en filmproject *Vertel me alles* gingen getuigen van de Tweede Wereldoorlog en nieuwe Nederlanders die zijn gevlucht voor oorlog met elkaar in gesprek. Het project heeft geresulteerd in een applicatie voor de smartphone waarmee de verhalen op verschillende locaties in Arnhem kunnen worden beluisterd, begeleid met portretten van de vertellers. Door middel van Augmented Reality lijken de portretten boven de straat de zweven.

Feest van Herkenning, Museumverhalen voor ouderen

Bron: interview Sylvia van Dam Merrett, Stichting Feest van Herkenning (10-11-2020)

Sylvia van Dam Merrett volgde als vrijwillig collectiebeheerder bij Museum Veere een cursus van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (nu Erfgoed Zeeland) over het gebruik van collectiestukken voor reminiscentiekoffers. Het project breidde binnen twee jaar uit naar heel Zeeland en werd uiteindelijk voortgezet onder een zelfstandige stichting. In 2019 organiseerde de stichting zo'n zevenhonderd reminiscentieactiviteiten door heel Zeeland. De primaire doelgroep zijn ouderen met dementie in een verzorgingshuis. Tijdens een activiteit halen zo'n acht tot tien ouderen onder begeleiding van een vrijwilliger van de stichting met een zogenoemde reminiscentiekoffer herinneringen op over vroeger. De voorwerpen in de koffer dienen als aanknopingspunt voor de herinneringen. Zowel de vrijwilligers van de stichting als de zorgmedewerkers zien dat mensen met dementie opleven door het terughalen van herinneringen: 'Je ziet de mensen genieten en lachen en plezier hebben (...).' Van Dam Merret legt uit dat het resultaat van de bijeenkomst langer meegaat dan het moment zelf, onder meer omdat zorgmedewerkers de bewoners beter leren kennen en kunnen terugkomen op onderwerpen die tijdens de bijeenkomst een sterke positieve ervaring opleverden.

Geschiedenis in verhalen

Bron: interview Marjolein Sanderman, gemeente Rheden (12-01-2021)

Marjolein Sanderman, beleidsadviseur erfgoed bij de gemeente Rheden, initieerde in 2012 het project *Geschiedenis in verhalen*.

Dankzij het verzamelen van persoonlijke verhalen over de geschiedenis van Rheden, werd een oude tramremise herontdekt en ijveren inwoners nu voor een nieuwe functie. Foto: Gerard Burgers

Inwoners werden tijdens erfgoedcafés uitgenodigd om persoonlijke verhalen over het Rhedense erfgoed te delen. Tijdens een van de erfgoedcafés die de gemeente organiseerde, kwamen verhalen aan het licht over een verdwenen steenfabriek. De gemeenschap die ooit rondom de fabriek was ontstaan, kwam daardoor weer tot leven. De persoonlijke verhalen van mensen over de steenfabriek veranderden de manier waarop er naar de omgeving werd gekeken. De tramremise van de fabriek is herontdekt, er is een theatervoorstelling over gemaakt en inwoners willen de remise tot monument bestemmen. Sanderman licht toe waarom de gemeente met oral

> *"Verhalen zijn belangrijk; ze geven kleur aan de stenen"*

history werkt: 'Verhalen zijn belangrijk; ze geven kleur aan de stenen. Het was een nadrukkelijk wens van de inwoners om meer te doen met het immateriële erfgoed. Die wens is er natuurlijk niet voor niets. Een mooi kasteel is een mooi kasteel qua architectuur, maar het gaat pas echt in de harten van mensen zitten door de verhalen die eraan gekoppeld zijn.' De verhalen die zijn verzameld, zijn gepubliceerd in een boek en toeristische routes.

Brabant Remembers, 75 Personal life changing war stories

Bron: A. Bijsterveld en M. Hover, 'Van Crossroads naar Brabant Remembers. 75 Personal life changing war stories en de zoektocht naar zorgvuldigheid', Noordbrabants Historisch Jaarboek 36 (2019) 159-173.

Arnoud-Jan Bijsterveld (Tilburg University) en Moniek Hover (Breda University of Applied Science) schreven in 2019 een uitvoerige reflectie over het project *Brabant Remembers. 75 Personal life changing war stories*. Het project *Brabant Remembers* is een

veelomvattend programma, gebaseerd op 75 levensveranderende verhalen uit de Tweede Wereldoorlog. Naast een marketingcampagne bestaat het onder meer uit een *Living History Augmented Reality App*, minidocumentaires, stillevens, manifestaties en een subsidieprogramma. Voor het verzamelen van de levensveranderende verhalen werd er een beroep gedaan op de inwoners van Brabant. Tijdens verschillende bijeenkomsten werden ruim zeshonderd verhalen aangedragen. Een zogenoemde inhoudelijke raad (waar Bijsterveld en Hover deel van uitmaakten) selecteerde uit deze opbrengst vervolgens de 75 verhalen. Deze verhalen werden herschreven volgens de storytellingformule (het Crossroadsformat genoemd) en gebruikt als inspiratiebron voor andere projecten in het programma.

Werkgroep Oral History Gelderland

Bron: korte enquête onder leden van de werkgroep, ingevuld door Elly van Arragon, Ina Brethouwer, Willy Brouwer (voorzitter), Henri Slijkhuis.

De Werkgroep Oral History Gelderland is in 2012 ontstaan uit een aantal enthousiaste vrijwilligers die na een verhalenproject verder wilden gaan met oral history. Alle leden van de werkgroep zijn tijdens een verhalenproject opgeleid tot oral history interviewer. De leden van de werkgroep nemen individueel interviews af bij mensen met een persoonlijk verhaal. Zij voeren en werken de interviews zelfstandig uit, maar kunnen daarbij wel rekenen op steun en advies vanuit Erfgoed Gelderland. De werkgroep komt met enige regelmaat bij elkaar om te vergaderen en ervaringen te delen. Erfgoed Gelderland faciliteert de werkgroep bij haar bijeenkomsten. Als daar behoefte aan is, wordt in samenspraak met Erfgoed Gelderland, gekeken of er (bij)scholing mogelijk is. Op het moment van de enquête werkte een aantal van de leden aan een verhalenproject over de Koude Oorlog in Gelderland. Zij interviewen ooggetuigen over deze periode, transcriberen het interview en gebruiken dat transcript vervolgens om een verhaal te schrijven voor de verhalenwebsite mijnGelderland.nl.

3. Randvoorwaarden oral history interview

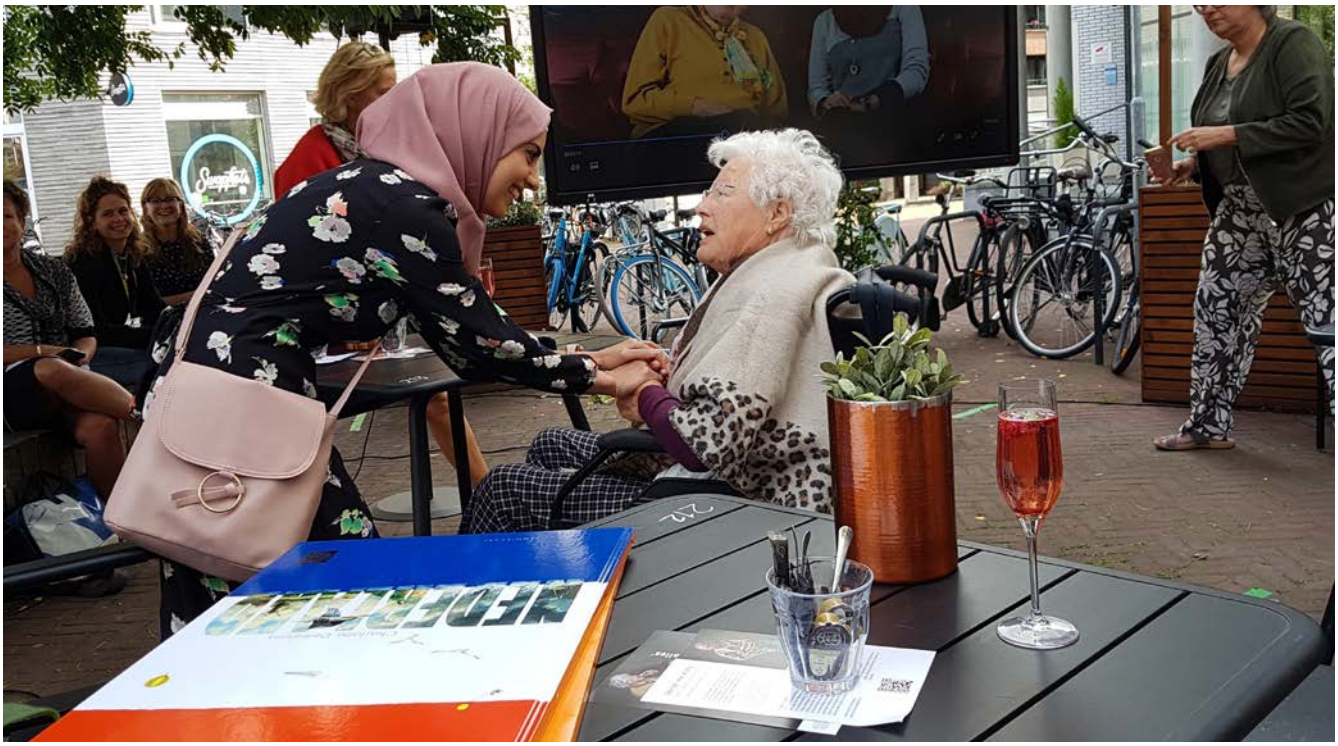
De praktijkvoorbeelden die hiervoor zijn geschetst hebben ieder een eigen werkwijze. Wat kunnen we daar van leren voor de vertaling van het Verdrag van Faro naar de praktijk? Om daar antwoord op te krijgen, analyseren we eerst wat de verschillende aanpakken zijn. Wat wordt er verstaan onder oral history? Welke middelen en vaardigheden zijn ervoor nodig? Zowel onder wetenschappers als

> *"Alle geïnterviewden erkennen het belang van goed kunnen luisteren"*

erfgoedprofessionals en -vrijwilligers bestaat daarover nog geen algehele consensus. We zien wel een aantal belangrijke raakvlakken. Zo erkennen alle geïnterviewden het belang van goed kunnen luisteren in een oral history- of verhalenproject.

Natuurlijk is oral history meer dan alleen het vermogen om te luisteren. Als interviewer moet je rekening houden met de setting, achtergrondgeluiden, opnameapparatuur, *het* auteurs- en portretrecht, en nog veel meer.[26] Hoewel deze thema's tijdens de interviews niet altijd uitgebreid aan bod zijn gekomen, wil ik een aantal hier toch kort benoemen. Om te beginnen met de interviewsetting; deze speelt een belangrijke rol in de band met en stemming van de geïnterviewde. Zo activeert een interview in bijvoorbeeld een werkplaats een andere herinnering dan bij iemand thuis. Bovendien is het taalgebruik er waarschijnlijk anders dan wanneer er in een kerk wordt geïnterviewd.[27] Belangrijk is in ieder geval dat het interview plaatsvindt in een setting waar de getuige zich op zijn of haar gemak voelt. In de literatuur bestaat daarom de consensus dat de beste plaats voor een interview vaak bij de getuige thuis is.

Een ander belangrijke kenmerk van oral history is, naast het luisteren, het accepteren van stiltes. In plaats van continu verbaal te bevestigen met 'ja', ('...which will sound silly on the recording'[28]) zou de interviewer kunnen gebaren met knikken, glimlachen en bemoedigend kijken. Kortom: de interviewer moet zo stil mogelijk zijn. Stiltes geven de getuige namelijk de gelegenheid om verder na te denken. Het is van belang dat de geïnterviewde zijn of haar eigen tempo kan aanhouden.[29] Leydesdorff wijst bovendien op een andere betekenis van stiltes. 'Stiltes en het niet-vertelde zijn

Negin Zendegani, die in 1998 Iran ontvluchtte, bracht voor het foto- en filmproject Vertel me alles nieuwe Nederlanders in gesprek met ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog. Foto: Negin Zendegani

[26] L. van der Zon, Levende geschiedenis. *Een oral history handleiding* (Erfgoed Gelderland 2016).

[27] Thompson, *The voice of the past*, 142-144.
[28] Thompson, *The voice of the past*, 239.
[29] C.T. Morrissey, 'On oral history interviewing', in: R. Perks en A. Thomson (ed.), *The oral histoy reader* (Londen en New York 1998), 107-109.

de grootste uitdagingen van het interview.'[30] Verzwegen herinneringen zeggen soms meer dan de vertelde. De interviewer kan ze proberen te achterhalen door bepaalde (onbewuste) reacties van de getuige te bestuderen. Lichaamstaal kan hierbij helpen. Een belangrijk deel van een herinnering wordt echter verbaal overgedragen tijdens een oral history interview. De manier van vraagstelling is daarom erg belangrijk. Een oral historian formuleert open vragen zonder aannames of waardeoordeel.

Subjectiviteit in een interview

De subjectiviteit van een interview, waarover in de wetenschappelijke traditie veel debat bestond, speelt ook bij de voorbeeldprojecten een rol. Hoe gaan de interviewers daar in de praktijk mee om? Erkenning en bewustwording worden vaak genoemd als middel om met subjectiviteit om te gaan, hoewel de manier waarop het wordt toegepast verschilt per oral historian. Bijsterveld en Hover stellen bijvoorbeeld dat de oral historian meer doet dan alleen het vastleggen van verhalen, omdat deze een actieve rol speelt in de verwerking, vormgeving en (re) presentatie. 'In die zin is de interviewer net zo goed maker van de verhalen (...).'[31] Deze betrokkenheid moet volgens hen worden gebalanceerd met distantie en objectiviteit. Kopijn, aan de andere kant, beoogt juist het tegenovergestelde. Zij is van mening dat wetenschap sowieso niet neutraal of objectief is: 'Dat is een mythe die wij in stand houden.' Kopijn studeerde genderstudies, maar werd gevormd door historica Selma Leydesdorff en antropologe Gloria Wekker en zij vindt dat subjectiviteit van zowel interviewer als geïnterviewde juist naar voren gebracht moet worden. 'De kunst van het interviewen begint met introspectie. Het begint met reflecteren op jezelf.'

> *"Empathie en het vermogen om te luisteren zijn terugkerende thema's"*

Vrijwilliger bij de Werkgroep Oral History Gelderland, Henri Slijkhuis, beaamt dat. Bij het interviewen past hij zelfreflectie toe in zijn omgang met de eigen subjectiviteit. Hij vertelt: 'Bij een interview zorg ik dat de voorbereiding goed is. De relevante vragen zet ik voor mezelf op papier. Daarnaast zorg ik dat ik voor het moment van interviewen al een eerste relatie met de geïnterviewde heb opgebouwd en het te bespreken onderwerp goed heb toegelicht. Het gebruik van de voicerecorder geeft mij de gelegenheid om mezelf goed in de gaten te houden en dat voorkomt dat ik me laat meeslepen door de geïnterviewde. Het gesprek wordt immers opgenomen en ik hoef het niet te onthouden of op te schrijven. Die rust biedt me de mogelijkheid om niet alleen op de geïnterviewde te letten maar ook op mezelf. Ik moet wel zeggen, dat je al wel een paar interviews uitgevoerd moet hebben om naast empathie ook tot zelfreflectie te kunnen komen. Dat lukte me in het begin niet.' Zelfreflectie toepassen is ook het devies van de Oral History Association: 'Oral historians recognize the differences that might exist between themselves and the narrator; they consider how these differences might impact the way a narrator shares memories; and they strive to treat each narrator equitably and do their best to listen with empathy.'[32]

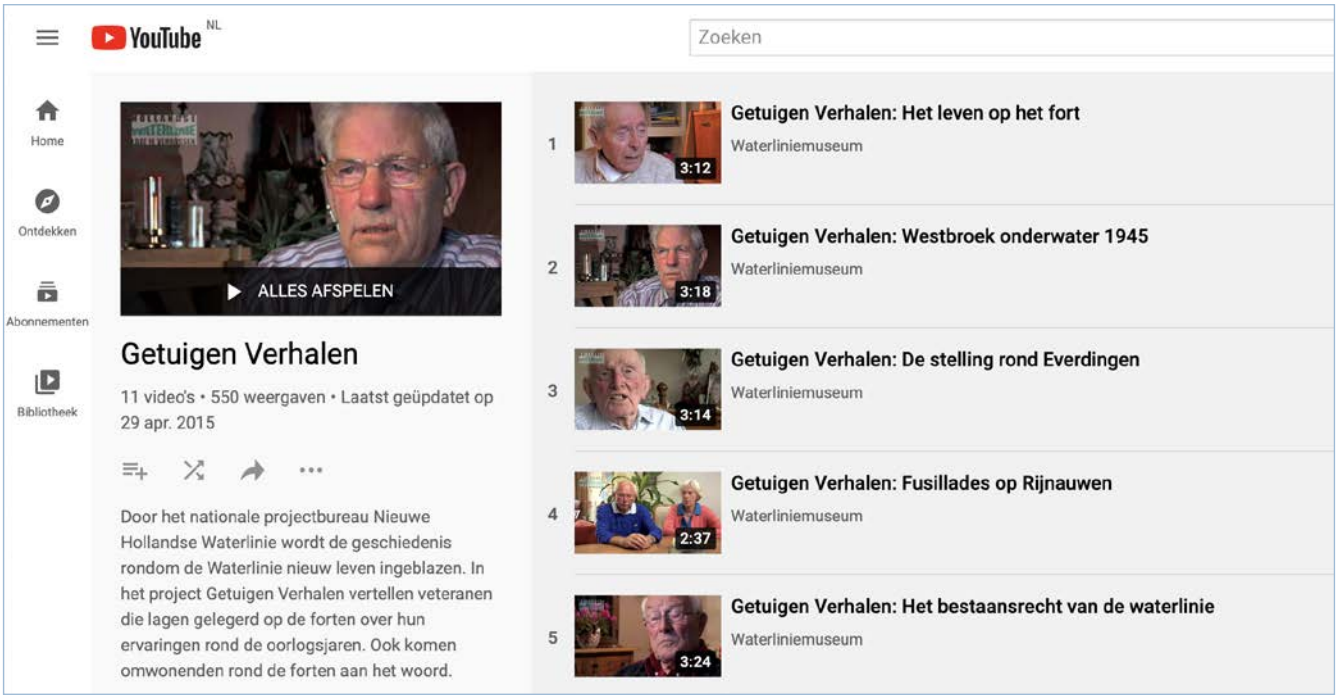
Luisteren en andere vaardigheden

Empathie en het vermogen om te luisteren zijn terugkerende thema's in oral history. Alle geïnterviewden zijn het daar over eens. Kopijn benoemt de vaardigheden die een goede oral history interviewer moet beheersen: 'een empathisch vermogen, respect voor de waarheid van de verteller, de vaardigheid om niet te interpreteren, niet tegen te spreken; die faciliterende rol aan te nemen waardoor geïnterviewden zich veilig genoeg voelen om hun persoonlijke verhaal te delen.' Bijsterveld en Hover vullen aan met: 'Naast (historische) kennis van zaken, een luisterend oor en inzicht in het functioneren van het autobiografisch geheugen moet hij ook empathie aan de dag leggen. Dit houdt onder meer in dat de luisteraar zich in eerste instantie moet onthouden van een oordeel over het verhaalde (...).'[33] Ook de vrijwilligers van *Feest van Herkenning* krijgen dat inzicht mee in hun training. Dit project is vooral gericht op het geheugen van mensen met dementie. De deelnemers aan het project *Vertel me alles* kregen overigens geen (interview)training vooraf. Projectleider en initiatiefnemer Zendegani vertelt dat dit wel wat obstakels met zich meebracht. Sommige deelnemers hadden 'begeleiding nodig om elkaar vragen te kunnen stellen (...) en om elkaar een beetje de aandacht te geven.' Het afnemen van een oral history interview vraagt dus om training en oefening. Het klinkt zo gemakkelijk, maar lid en voorzitter van de Werkgroep Oral History Gelderland Willy Brouwer weet dat er meer veel bij komt kijken. Het belangrijkste is volgens haar: '(...) vooral goed luisteren. Mensen op hun gemak weten te stellen. Werkelijk geïnteresseerd zijn in de mensen die je interviewt.'

Vrij of gestructureerd

Het tonen van interesse kan zich uiten door de manier van bevragen. In de wetenschappelijke literatuur worden er grofweg drie methodes van interviewen onderscheiden: de vrije, de gestructureerde en de semigestructureerde.[34] Bij de gestructureerde aanpak wordt er van tevoren een lijst met afgebakende vragen opgesteld. Op deze manier kan er vergelijkend onderzoek worden verricht. In deze gestructureerde methode is dus een grote rol weg gelegd voor de interviewer. De vrije benadering, aan de

30 Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 85.
31 Bijsterveld e.a., 'Van Crossroads naar Brabant remembers.' 165.
32 Oral History Association, 'OHA Principles and Best Practices. Principles for Oral History and Best Practices for Oral History' (2018).
33 Bijsterveld e.a. 'Van Crossroads naar Brabant remembers.' 167.
34 Peniston-Bird, 'Oral history: the sound of memory', 105.

Het nationale Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie legde tijdens zijn bestaan de geschiedenis van de waterlinie vast door de verhalen op te tekenen van omwonenden en veteranen die rond de forten gelegerd waren Bron: (103) Getuigen Verhalen - YouTube

andere kant, laat veel ruimte aan de getuige om zijn of haar eigen verhaal te doen met zo min mogelijk onderbrekingen van de interviewer. In de semigestructureerde aanpak is er ruimte tot uitweidingen en zijpaden, ondanks dat er vooraf een vragenlijst is opgesteld. Het Nederlands Openluchtmuseum heeft zowel ervaring met de gestructureerde als vrije methode. Voor het verzamelen van informatie voor het ontwikkelen van een presentatie passen zij voornamelijk de gestructureerde methode toe, gebaseerd op het eerdergenoemde 'factfinding' principe. Voor korte filmpjes over hun vrijwilligers werd de vrije methode van interviewen gebruikt: 'Het was een heel open gesprek waarin

> *"De taak van een interviewer is niet het interview leiden maar faciliteren"*

geen vaste vragen waren, waarin we benieuwd waren naar wat de vrijwilliger te vertellen had en het hele gesprek erop gericht was om zo veel mogelijk het verhaal van de vrijwilliger naar boven te krijgen.' Deze aanpak sluit aan op de opvatting van Kopijn dat de interviewer een faciliterende rol op zich moet nemen. Zij legt uit: '...voor mij is een interview eigenlijk een hele goede oefening in nederigheid; het gaat niet om jou en dat is in deze tijd soms best een eyeopener. (...) De voornaamste taak van een interviewer is niet het interview te leiden maar is het interview te faciliteren.'

Archivering?

Een goed oral history interview vraagt dus de nodige inzet en vaardigheden. Het is een complex proces dat uiteindelijk kan resulteren in een nieuwe historische bron. Daarom pleit de Oral History Association voor het archiveren van oral history interviews: 'In recognition of not only the importance of oral history to an understanding of the past but also of the cost and effort involved, interviewers and narrators should mutually strive to record candid information of lasting value to future audiences.'[35] Echter, de stap van het bewaren wordt in veel gevallen niet genomen. Vaak heeft dit te maken met een tekort aan menskracht en financiële middelen. Kopijn: '[Met] archiefvorming doen we op dit moment niet veel omdat we gewoon te klein zijn, we hebben te weinig mensenkracht om dat voor elkaar te krijgen.' Van Dam Merrett (*Feest van Herkenning*) legt uit dat vrijwilligers die de reminiscentiemiddagen verzorgen geregeld nieuwe verhalen en informatie horen naar aanleiding van de voorwerpen uit de koffers. De organisatie heeft geen tijd om dat terug te koppelen naar musea of erfgoedorganisaties. Voor hen is dat ook niet het eerste doel: het gaat om het terughalen van herinneringen, niet vanwege de herinneringen op zich, maar om het positieve effect dat het herinneringsproces heeft op de dementerende ouderen. Van Dam Merrett voegt daar aan toe dat, 'als iemand daar een onderzoek [naar] zou willen doen' er wel verslagen zijn van de

[35] Oral History Association, 'OHA Principles and Best Practices' (2018)

reminiscentiemiddagen die interessante informatie kunnen bevatten. Het positieve effect van samen herinneringen ophalen wordt ook onderkend door Kopijn.

"Met oral history creëer je nieuwe historische bronnen"

Zij neemt elk interview dat zij doet op, maar heeft tegelijkertijd een verhalensalon in het leven geroepen. In deze verhalensalons draait het niet om het vastleggen, maar om het delen van verhalen in geborgenheid. 'Daar gaat het om het creëren van een safe space (...) waarin migrantengemeenschappen hun verhalen in alle beslotenheid met elkaar kunnen delen. Niet met het oog op een bepaalde output, maar gewoon voor jezelf, zodat je als gemeenschap beter wordt van die verhalen en van het delen daarvan.' Voor het archiveren van een interview is transcriptie nodig. Dat kost tijd en moeite die veel organisaties niet hebben (ingecalculeerd). Voor Marjolein Sanderman (gemeente Rheden) was het transcriberen van de interviews een belangrijke vereiste: 'Alles is getranscribeerd. Daar hebben ze [de vrijwilligers, red.] enorm tegenaan zitten hikken, sommigen vonden het echt verschrikkelijk. Maar dat hebben we als eis gesteld: de interviews die je afneemt moet je ook allemaal transcriberen. Die moeten allemaal het archief in. Het ging ons namelijk niet alleen om het boek. Het ging ons ook echt wel om het behoud van de verhalen. Zodat cultuurmakers, maar bijvoorbeeld ook wetenschappers en taalwetenschappers daar weer gebruik van kunnen maken.'

4. Het Verdrag van Faro

Het Verdrag van Faro oppert een nieuwe manier van kijken naar erfgoed[36]. Een manier die de relatie tussen alle betrokkenen bij dat erfgoed nieuwe betekenis geeft en waarbij er een essentiële rol is weggelegd voor burgers en erfgoedgemeenschappen. De visie van het verdrag raakt daarmee aan een aantal fundamentele vragen. Van wie is erfgoed? Wie bepaalt wat erfgoed is en wat niet? En wie zorgt voor het behoud en doorgeven van datzelfde erfgoed? Het Verdrag van Faro ziet in al deze opgaven een centrale rol weggelegd voor menselijke waarden: 'Recognising the need to put people and human values at the centre of an enlarged and cross-disciplinary concept of cultural heritage.'[37] Het gaat dus niet om de objecten en plaatsen an sich, maar om de betekenis die eraan wordt gegeven.

Vanuit dit gedachtegoed is erfgoed niet langer voorbehouden aan een kleine groep mensen met specifieke kennis. Erfgoed is van iedereen. Betrokkenheid bij en toegang tot erfgoed wordt in het verdrag zelfs omschreven als een mensenrecht: 'Recognising that every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others, as an aspect of the right freely to participate in cultural life enshrined in the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) and guaranteed by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966).' Het erkennen van dit recht is het in artikel 1 eerstgenoemde van de in totaal vier hoofddoelen van het verdrag. Erkennen dat dit recht ook verantwoordelijkheid richting het cultureel erfgoed meebrengt wordt als

"Met het gebruik van oral history is de Faro-praktijk al deels realiteit"

tweede doel genoemd. De derde doelstelling gaat over het behoud en gebruik van erfgoed ten behoeve van de ontwikkeling van de mens en kwaliteit van leven. De vierde en laatste doelstelling ziet erfgoed als middel om een vreedzame, democratische, duurzame en diverse samenleving te bevorderen.[38] In dit essay wil ik betogen dat oral history als methodiek kan bijdragen aan deze doelstellingen. Sterker nog, de voorbeeldprojecten laten zien dat met oral history de Faro-praktijk al deels realiteit is. Oral history projecten in de erfgoedsector dragen van nature al bij aan de doelstellingen uit artikel 7 en 12. In deze artikelen wordt de rol van erfgoed in relatie tot dialoog en democratische participatie expliciet benoemd: thema's die in de interviews meermaals voorbij kwamen. Maar er is meer mogelijk. Als de veelheid aan verhalen digitaal wordt ontsloten, kan oral history bijdragen aan de ontwikkeling van het gebruik van digitale technologie om de toegang tot cultureel erfgoed te vergroten (artikel 14). De toegankelijk gemaakte verhalen kunnen op hun beurt een voedingsbodem zijn voor het realiseren van andere Faro-doelstellingen (bijv. artikel 9, 10, 13).

Art. 12 Toegang tot cultureel erfgoed en democratische participatie

Oral history vertelt de geschiedenis van onderop. Doordat zij groepen en individuen zowel letterlijk als figuurlijk een stem geeft, kan oral history het erfgoed helpen democratiseren. De verschillende perspectieven op het verleden die dankzij oral history aan het licht kunnen komen, kunnen bijdragen aan de doelstellingen van artikel 12 in het verdrag. Dat luidt als volgt:

Artikel 12 - Toegang tot cultureel erfgoed en democratische participatie

De partijen verbinden zich ertoe:
a. eenieder aan te moedigen deel te nemen aan:
   - het proces van de identificatie, bestudering, interpretatie, bescherming, het behoud en de presentatie van cultureel erfgoed;
   - publieke reflectie op en publiek debat over de mogelijkheden en uitdagingen die het cultureel erfgoed biedt;
b. rekening te houden met de waarde die door elke erfgoedgemeenschap wordt gehecht aan het cultureel erfgoed waarmee zij zich identificeert;
c. de rol van vrijwilligersorganisaties te erkennen, zowel als partners bij activiteiten en als constructieve critici van beleid voor cultureel erfgoed;
d. stappen te nemen om toegang tot het erfgoed te verbeteren, met name voor jongeren en mensen in een achtergestelde positie, teneinde bewustwording te bevorderen over de waarde ervan, de noodzaak het te onderhouden en te behouden en de voordelen die eruit kunnen voortvloeien.

Dit artikel beoogt dat iedereen toegang heeft tot cultureel erfgoed, erop kan reflecteren en eraan kan bijdragen. De waarde die door mensen aan het erfgoed wordt toegekend speelt daarin een belangrijke rol. In het kort gaat het er dus om dat iedereen kan meedoen, kan participeren op het gebied van cultureel erfgoed. Bij projecten die gebruikmaken van oral history is participatie tweeledig. Zowel de interviewers als de geïnterviewden dragen bij aan het cultureel erfgoed, doordat zij samen een orale bron creëren waarin dat erfgoed vanuit een persoonlijk perspectief wordt gewaardeerd. Deze waardering kan, in samenhang met

---

36 Erfgoed is alles uit het verleden dat we willen bewaren en doorgeven aan een nieuwe generatie. Het is de manier waarop betekenis wordt gegeven aan de tijd die voor ons ligt door te kijken naar de tijd die achter ons ligt. Geschiedenis als wetenschappelijke discipline gaat veel meer over het onderzoeken en beschrijven van het verleden. Maar ook dat gebeurt vanuit het perspectief van de huidige tijd. In feite liggen erfgoed en geschiedenis dus heel dicht bij elkaar, overlappen en beïnvloeden ze elkaar.

37 Council of Europe Treaty Series – No. 199, *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro 2005) 1.

38 *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro 2005) 2.

Het project Geschiedenis in verhalen organiseerden onder meer een busreis om verhalen op te verzamelen bij de inwoners van Rheden. Foto: Gemeente Rheden

andere persoonlijke perspectieven bijdragen aan het proces van identificatie, bestudering, interpretatie, bescherming, behoud en presentatie van cultureel erfgoed.

Een voorbeeld van deze dubbele werking van participatie zien we bijvoorbeeld in het voorbeeldproject *Brabant Remembers*. Daar werden meer dan zeshonderd verhalen verzameld bij inwoners. Zowel de vertellers als de interviewers droegen zo bij aan de totstandkoming van de verhalen die de input zouden vormen voor 75 te selecteren levensveranderende Crossroadsverhalen. Zou een dergelijk project helemaal in de Faro-praktijk worden uitgevoerd, dan zou er ook een rol zijn weggelegd voor de inwoners van Noord-Brabant bij de selectie van de Crossroadsverhalen. In dit project werd de keuze voor de 75 verhalen bepaald door een inhoudelijke raad. Dit selectieproces bracht de nodige uitdagingen met zich mee en is uitgebreid beschreven in het reflecterende artikel over het project. De lessen die eruit zijn getrokken kunnen van nut zijn bij eventuele toekomstige projecten, waarbij uit een veelheid aan content als het ware een soort canon, een rode draad moet worden gedistilleerd. Bij *Brabrant Remembers* zorgde het gekozen storytellingformat af en toe voor obstakels, omdat de verzamelde verhalen zich daar niet altijd voor leenden. ‘Soms is daarom het vereiste van het Crossroadsformat losgelaten en soms moest de inhoudelijke raad bij gebrek aan beter gedwongen kiezen voor tamelijk ‘slappe’ verhalen.’[39] Wat was er nodig geweest om dat te voorkomen? Had het Verdrag van Faro kunnen helpen? In het geval van *Brabant Remembers* was vooral de hoge tijdsdruk de veroorzaker. Maar het geeft wel stof tot nadenken: wie zouden er bij een soortgelijk project betrokken moeten zijn om (op korte termijn) toch de benodigde verhalen te kunnen verzamelen? Zouden de vertellers die in de beginfase hun verhaal hebben gedeeld, een deel van de oplossing kunnen zijn geweest? En welke rol was er voor lokale vrijwilligersorganisaties en erfgoedgemeenschappen? Zou een Brabantse dependance of een nationale werkgroep van de Werkgroep Oral History Gelderland, waarin getrainde vrijwilligers oral history interviews afnemen, geholpen kunnen hebben? Het Verdrag van Faro ziet dergelijke organisaties immers als belangrijke samenwerkingspartners en ‘constructive critics’.

Het project Geschiedenis in verhalen van de gemeente Rheden heeft net zoals *Brabant Remembers* aan het begin van het proces

[39] Bijsterveld e.a., ‘Van Crossroads naar Brabant remembers.’ 14.

een beroep gedaan op inwoners. In elk dorp in de gemeente werden zogenoemde erfgoedcafés gehouden waar dorpelingen verhalen konden 'inbrengen'. Marjolein Sanderman vertelt dat daarbij vooraf niet gestuurd is op thematiek of op het soort verhalen: 'Ik wil echt gewoon erfgoedcafés waar mensen binnen kunnen lopen. Laat het maar ontstaan. En dan gaan we achteraf kijken wat heb ik binnengekregen en hoe gaan we dat publiceren. Dus dat was echt wel heel belangrijk. En de thema's dienden zich eigenlijk aan de hand van de verhalen vrij automatisch aan. Ik bedoel, niet dat alles makkelijk is geweest, maar het was een heel organisch proces.' De cafés zijn goed bezocht en uiteindelijk werden er naar aanleiding daarvan meer dan 120 oral history interviews afgenomen. Net zoals bij *Brabant Remembers* werden de interviews afgenomen door vrijwilligers. Op advies van Erfgoed Gelderland kregen alle vrijwilligers een tweedaagse training oral history. Sanderman benadrukt het belang van die training: 'Dat

> *"Persoonlijke verhalen zorgen voor binding met andere gemeenschappen"*

was denk ik wel heel belangrijk om de ergste [interview]valkuilen te voorkomen. En ja, alles is getranscribeerd, zodat het kon worden gearchiveerd. Voor ons als overheid is het veiligstellen van die verhalen voordat een generatie omvalt, heel belangrijk.' De laatste jaren realiseert Sanderman zich steeds meer dat persoonlijke verhalen niet alleen erfgoed kunnen behouden, maar ook kunnen zorgen voor binding met andere gemeenschappen. In de erfgoednota van de gemeente is nu het plan opgenomen om een oral history project op te starten met de eerste generatie gastarbeiders in Rheden.

Een organisatie die ook nadenkt over een meer intensieve samenwerking met de gemeenschap is het Nederlands Openluchtmuseum. Zij maakten tot nu toe vooral gebruik van oral history en de verhalen van gemeenschappen voor het verzamelen van feiten en details voor de opbouw van presentaties. Hun ervaring met de Molukse barak in het museum heeft hun veel geleerd over de samenwerking met gemeenschappen en hun verhalen. Van Dorst: 'Ik denk dat we een sterker museum zouden zijn als we meer ruimte zouden geven aan de mensen die we interviewen. Dat zien we bijvoorbeeld bij de Molukse barak waar we dat wel hebben gedaan. Daar kwam het initiatief heel erg vanuit de gemeenschap en die is nog steeds betrokken. Na meer dan tien jaar komen zij nog steeds regelmatig iets doen in het museum. Die grote betrokkenheid missen we eigenlijk bij de andere locaties, waar we alleen even intensief informatie opgehaald hebben en mooie producten mee gemaakt hebben, maar waar we de contacten niet hebben gehouden.' Het museum wil daar in de toekomst verandering in brengen. Met een project in de Arnhemse wijk Presikhaaf, waarbij het museum jongeren kennis wil laten maken met erfgoed in hun wijk. Het idee? Jongeren gaan een programma samenstellen om toeristen naar de wijk te krijgen. Zij bepalen wat de moeite waard is om te laten zien. Daarmee bepaalt dus niet het museum, maar zij als wijkbewoners wat erfgoed is. Primair doel van het project is om de kansen van de jongeren te vergroten. Dankzij hun deelname verbreden ze hun horizon, bouwen ze aan hun netwerk, hun vaardigheden en hun cv. Het project versterkt de wijk. Tegelijkertijd doet het museum ervaring op met activiteiten buiten de muren van het museum en betrekt jongeren bij het museum. Erfgoed ontdekken is dus eigenlijk meer een middel dan een doel. Van Dorst hoopt dezelfde betrokkenheid ook te bewerkstelligen in de presentatie van een nog te selecteren rijtjeshuis die nog gerealiseerd moet worden. Van Dorst: 'Ik hoop dat er één huis wordt ingericht waarin je de diversiteit van Nederland kan zien. Het zou heel mooi zijn als we dat met een straat zouden kunnen doen of in ieder geval met een diverse groep mensen. Die groep moet dan ook daadwerkelijk zelf meer bij de uitvoering betrokken zijn en niet alleen maar een verhaal leveren.' Zo'n project past bij uitstek in de doelstellingen van artikel 12 uit het Verdrag van Faro, omdat de gemeenschap meedenkt over wat erfgoed is.

Feest van herkenning gaat in op de waarde van erfgoed voor het individu. Het project laat zien dat het herinneringsproces dat geactiveerd wordt door erfgoed van grote waarde is voor mensen met dementie. Het doel is niet zozeer hen te laten participeren in het proces van identificatie, bestudering, interpretatie, bescherming, behoud en presentatie van cultureel erfgoed. Hoewel de bewoners door herinneringen op te halen aan de hand van voorwerpen wel degelijk zouden kunnen bijdragen aan dat proces,

Bewoners van een verpleeghuis halen herinneringen op aan de hand van oude voorwerpen. Foto: Feest van Herkenning

is dat niet de doelstelling van de organisatie. De soms nieuwe verhalen of informatie die een voorwerp teweegbrengt, zijn ondergeschikt aan het herinneringsproces dat het welzijn van de ouderen bevordert. Van Dam Merrett: 'Voor ons is het doel herinneringen opwekken bij oudere mensen. Dus wij hebben het [verhalen red.] niet nodig, maar als iemand daar een onderzoek naar zou willen doen, dan zouden wij waarschijnlijk uit alle verslagen die ik heb, informatie kunnen halen om er wel wat mee te doen (...).' De herinneringen van de ouderen hebben dus geen directe invloed op de waardering van de voorwerpen uit de reminiscentiekoffers. Echter, de deelnemende ouderen hebben indirect wel invloed op wat wordt gezien als erfgoed, omdat hun herinneringen deels bepalen wat de inhoud van de koffers moet zijn. Van Dam Merrett legt uit hoe dat te werk gaat: 'Je gaat eigenlijk van alles verzamelen rond een thema, wat herinneringen oproept. En dan moet het ook actueel zijn, (...) want na zeven jaar zie je dat sommige voorwerpen gewoon te oud worden. We gaan nu naar de Beatles, we gaan naar de jaren zestig (...). Dus de musea moeten veel meer nadenken over hun verzamelingen, wat verzamelen ze voor de toekomst (...)'. Welzijnsprojecten zoals *Feest van herkenning* brengen dus iets in beweging bij musea. Als ouderen geen herinneringen meer hebben aan de collectiestukken die zij in de koffers stoppen, is er tijd voor reflectie. Wat is voor deze generatie erfgoed? Welke voorwerpen horen daar bij? En zijn de collecties toegerust op het erfgoed van de toekomst? Wat is eigenlijk het erfgoed van de toekomst? Van Dam Merrett denkt dat de objecten uit de reminiscentiekoffer in aanmerking komen om later bijzonder erfgoed te worden. 'Ik denk dat als wij ooit stoppen, dan zullen sommige musea heel blij zijn met onze spullen. Dat zijn spullen die zij niet hebben verzameld omdat ze te gewoon zijn, maar over tien jaar zijn ze wel heel belangrijk.' Gezien vanuit de Faro-gedachte, waarin erfgoed niet draait om spullen, maar om mensen, zouden de persoonlijke verhalen die bij de collectie van de toekomst horen een prominentere plek mogen krijgen.

> *"Niet het museum, maar wijkbewoners bepalen wat erfgoed is"*

Sowieso mogen persoonlijke verhalen een grotere rol spelen in de erfgoedsector. Kopijn pleit daar al twintig jaar voor. Zij is onder andere over de toegankelijkheid van erfgoed heel stellig en sluit daarmee aan bij het Faro-doel dat gericht is op de verbetering van toegang tot erfgoed 'among young people and the disadvantaged'. Een van de redenen waarom zij bezig is met verhalen en oral history is omdat zij mensen met een migratieachtergrond toegang wil geven tot hun eigen geschiedenis. 'En als we dan in de geschreven bronnen niet veel over hen vinden, behalve stigmatiserende of stereotyperende verhalen, dan zullen we ons moeten verlaten op de verhalen die mensen zelf vertellen over hun geschiedenis.' Met het vastleggen van deze verhalen wil Kopijn de balans in de archieven herstellen, zodat deze inclusiever en meerstemmiger worden. 'Ieders stem moet daarin worden vastgelegd.' Deze opvatting sluit aan op de democratiserende kracht van oral history en de verborgen geschiedenissen die zij

> *"Geef verhalen een prominentere plek in de collectie van de toekomst"*

bloot kan leggen. Om die reden startte Kopijn met de projecten *Ancestors Unknown* en *Tracing Your Roots*, waarbij jonge mensen op zoek gaan naar hun eigen (familie)geschiedenis. Hierdoor worden zij zich meer bewust van de waarde van erfgoed voor zichzelf en de noodzaak om het te behouden en door te geven.

Art. 7 Cultureel erfgoed en dialoog

De uiteenlopende perspectieven op het verleden die door middel van oral history zichtbaar worden, dragen niet alleen bij aan democratische participatie. De diversiteit aan interpretaties van erfgoed kan de dialoog over erfgoed bevorderen en onderbouwen. Het artikel uit het verdrag dat hierover gaat, luidt als volgt:

Artikel 7 - Cultureel erfgoed en dialoog
De partijen verbinden zich ertoe, via de publieke autoriteiten en andere bevoegde lichamen:

a. reflectie aan te moedigen over de ethiek en methodes van het presenteren van het cultureel erfgoed alsmede over het respect voor de diversiteit van interpretaties;
b. bemiddelingsprocessen in te stellen om rechtvaardig om te gaan met situaties waarin verschillende gemeenschappen tegenstrijdige waarden verbinden aan hetzelfde cultureel erfgoed;
c. kennis van cultureel erfgoed te ontwikkelen als een hulpbron om vreedzame co-existentie te vergemakkelijken door vertrouwen en wederzijds begrip te bevorderen met het oog op het oplossen en voorkomen van conflicten;
d. deze benaderingen te integreren in alle aspecten van een leven lang leren en opleiding.

Persoonlijke verhalen maken inleving makkelijker. Inleving in het verleden, maar ook inleving in de ander. Dat is ook de reden waarom oral history en verhalen in opkomst zijn in de erfgoedwereld. Bijsterveld en Hover benoemen nog een ander gevolg van persoonlijke verhalen: identificatie. Ze leggen uit: 'identificatie, in de zin dat de lezer of toehoorder van een levensverhaal zijn of haar eigen levenservaring kan verbinden met die van een persoon uit het verleden. Als meer mensen dat doen, ontstaat zoiets als

In het project Tracing your roots gaan jongeren met Indische en/of Molukse wortels op zoek naar hun afkomst en identiteit. Ze verrichten niet alleen stamboomonderzoek, maar leggen ook de familieverhalen vast door hun (groot)ouders te interviewen. Foto: Stichting Zieraad

een collectieve identiteit, gebaseerd op een zich gezamenlijk verbinden met het verleden.'[40] Aan het begin van het essay hebben we gezien dat een collectieve identiteit of een collectief geheugen kan schuren. Het collectieve verhaal hoeft niet altijd te passen in het verhaal van een gemeenschap of individu. Bij het Nederlands Openluchtmuseum werd dat heel concreet in de presentatie van de Molukse barak. Het verhaal dat daar werd verteld, is ontwikkeld in samenwerking met de Molukse vereniging Ana Upu. Dit verhaal schuurde met de verwachtingen van andere museumbezoekers. Van Dorst: 'Er ontstonden gewoon conflicten in die barak die niet bijdroegen aan de informatieoverdracht. Het verhaal dat we wilden vertellen kwam niet over, omdat het verhaal dat de bezoekers verwachtten niet te vinden was. Nu hebben we een plek gecreëerd waar het verhaal dat de bezoekers wilden horen of belangrijk vonden een plek heeft gekregen, waarbij het verhaal van de Molukse gemeenschap overeind is gebleven. (...) En dat is ook weer in overleg gegaan met Ana Upu.' Dit voorbeeld laat zien dat het streven naar een collectieve identiteit problematisch kan zijn. Daarom streven Van Dorst, Kopijn en Zendegani juist naar een diversiteit aan perspectieven. Voor het Nederlands Openluchtmuseum uit zich dat bijvoorbeeld in de plannen voor het rijtjeshuis, waarin straks de diversiteit van Nederland te zien moet zijn. Deze aanpak, waarin de verschillende perspectieven op en waarderingen van erfgoed naast elkaar bestaan is een eerste stap richting de 'processes of conciliation' waar het Verdrag van Faro naar streeft.

"Erfgoed als een manier om mensen samen te brengen"

Zendegani wil met haar project zowel de verschillen als de overeenkomsten tussen mensen en hun verhalen laten zien. Zij ziet erfgoed als een manier om generaties samen te brengen. Ze vertelt: 'Toen ik hier kwam ging ik naar een herdenking in Oosterbeek en kwam ik in gesprek met andere mensen, vooral een oudere generatie. Ik zag heel veel overeenkomsten tussen mij en de ouderen. We zijn twee generaties, komen uit twee landen, twee hele andere continenten van de wereld, maar toch waren er

[40] Bijsterveld, 168.

heel veel overeenkomsten. Het gevoel van gevaar, oorlog en je hart en huis verlaten is hetzelfde.' Voor Zendegani voelden de herdenkingen als een vorm van erkenning. Alleen was het voor haar nog geen gegeven uit een ver verleden; voor haar waren de herinneringen aan de oorlog vers. Daarom besloot ze voor het project *Vertel me alles* getuigen van de Tweede Wereldoorlog en nieuwe Nederlanders met een oorlogsverleden aan elkaar te koppelen. Zij vertellen aan elkaar wat ze hebben meegemaakt. Op die manier ontstaat er wederzijds begrip. Zendegani: 'Ik denk dat het een soort steun is voor elkaar, een soort herkenning in elkaar, het brengt mensen dichterbij elkaar.' Het delen van verhalen biedt

"Luisteren is de sleutel tot verdraagzaamheid"

daarnaast perspectief voor de toekomst. Zendegani vroeg zich af hoe mensen omgaan met oorlogservaringen. Hoe word je oud met zulke herinneringen en ervaringen? Het project heeft daar inzicht in gegeven. Zendegani heeft mede dankzij het project vertrouwen in de toekomst. 'Het hoeft niet altijd somber zijn, van slechte ervaringen kan je ook heel veel leren. Het was wel goed om bij de andere generaties te zien dat het niet altijd zo blijft. (...) Het is niet altijd moeilijk en somber. Het komt uiteindelijk goed.'

Het leren van andere generaties komt ook naar voren in de projecten van Kopijn. Het is voor haar een van de redenen waarom zij werkt met oral history. De onvertelde verhalen die door oral history naar boven komen, dragen niet alleen bij aan een meer democratisch en meer toegankelijk cultureel erfgoed. Ze zorgen voor heling en verzoening. Kopijn verklaart dat als volgt: 'In de families waarmee wij werken, worden verhalen die nooit zijn verteld na aanmoediging uiteindelijk toch gedeeld. Dat is een emotioneel proces, want het zijn leuke, maar ook pijnlijke herinneringen. Wanneer kleinkinderen hun grootouders vragen naar hun migratiegeschiedenis maakt dat heel veel los, maar het zorgt uiteindelijk ook voor heling. We kunnen pas met het verleden in het reine komen als we erover praten. Dat is een heel belangrijk aspect van oral history (...) het gaat eigenlijk altijd over: overdracht tussen generaties herstellen.' Kopijn benadrukt dat het bewerkstelligen van die overdracht schuilt in een belangrijk kenmerk van oral history, namelijk: luisteren. Luisteren met als doel het echt willen begrijpen vanuit een intrinsieke belangstelling voor de ander. Alleen zo ontstaat er wederzijds begrip en empathie. Voor Kopijn is dat een van de belangrijkste resultaten die uit oral history kunnen voortvloeien. 'Ik zeg altijd: luisteren is de sleutel tot verdraagzaamheid en daarom vind ik oral history ook zo belangrijk.' Vanuit deze gedachtegang kan oral history als methode een bron zijn om vreedzame co-existentie te vergemakkelijken en vertrouwen en wederzijds begrip te bevorderen.

De kansen voor artikel 14 en meer

De doelstellingen uit artikel 7 en 12 uit het verdrag worden in de voorbeeldprojecten deels al gerealiseerd door middel van oral history. Welke kansen liggen er nog meer voor oral history in de Faro-praktijk? Afgaand op de interviews en mijn eigen ervaring zie ik kansen voor oral history bij de doelstellingen van artikel 14 van het Verdrag van Faro. Het artikel gaat over cultureel erfgoed en de informatiemaatschappij. Het doel? Het ontwikkelen van het gebruik van digitale technologie om de toegang tot cultureel erfgoed te vergroten, door o.a. het aanmoedigen van 'initiatives which promote the quality of contents and endeavour to secure diversity of languages and cultures in the information society'.[41] De voorbeeldprojecten hebben laten zien dat oral history een veelheid van bijzondere verhalen naar boven kan brengen. In potentie zijn dat verhalen die, als ze digitaal toegankelijk worden gemaakt, de diversiteit en de inhoud van cultureel erfgoed kunnen versterken. De voorbeeldprojecten die in dit essay naar voren kwamen, hadden vaak zelf niet de menskracht, kennis of doelstelling (in het geval van *Feest van Herkenning*) om de veelheid aan verhalen die zij verzamelden, digitaal te ontsluiten. Aangezien de waarde en de verschillende toepassingen van de persoonlijke verhalen wel worden erkend, ligt daar een uitdaging.
Het archiveren en ontsluiten van oral history interviews moet mijns inziens vanzelfsprekender en toegankelijker worden voor gemeenschappen en organisaties die ermee werken. Het beoogde Nationaal Knooppunt Oral History kan daar aan bijdragen. Met de portal wil stichting BMP (Bevordering Maatschappelijke Participatie) persoonlijke verhalen en getuigenissen van inwoners

"Archieven zijn de meest voor de hand liggende partners om het materiaal op te slaan"

van verschillende regio's en van verschillende groepen in Nederland zichtbaar, toegankelijk en doorzoekbaar maken voor particulieren en professionals.[42] Directeur van stichting BMP, Saskia Moerbeek legt uit wat de meerwaarde daarvan is: 'Een landelijk knooppunt brengt overzicht in het totaal versnipperde veld van oral history. Die versnippering betreft de collecties, de manier van opslaan, metadatering, toegankelijkheid, cursussen en beoefenaars. Ook zal het Knooppunt een belangrijke rol spelen in het bewerkstelligen van samenwerking op verschillende niveaus tussen en binnen de disciplines die zich met oral history bezig (willen) houden. Denk aan: archieven, musea, onderzoekers en

41 *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro 2005) 6.
42 https://www.stichtingbmp.nl/cms/projecten/nationaal-knooppunt-oral-history#_ftn1 (geraadpleegd 23-12-2020)

erfgoedgemeenschappen. Het is niet de bedoeling dat het Knooppunt zelf een plek voor opslag en deponeren wordt, maar dat het helpt om de juiste partner te vinden die het materiaal van oral history projecten kan opslaan en om uniformering in alle facetten van het opslaan en hergebruiken te stimuleren.'

De meest voor de hand liggende partners om het materiaal op te slaan zijn archieven. Digitaal-erfgoed-coach vanuit Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) voor de provincie Gelderland, Tim Stapel, legt uit waarom dat zo is. 'Om de digitale bestanden goed te bewaren, met bewaking van authenticiteit en integriteit, zijn er allerhande tools en processen nodig die ervoor zorgen dat ze toegankelijk blijven. Archieven hebben de benodigde kennis en infrastructuur in huis om de materialen langdurig te bewaren en goed te ontsluiten.' De mogelijkheden om oral history interviews te archiveren en toegankelijk te maken zijn er dus al. Tegelijkertijd

> *"Oral history kan bijdragen aan het integreren van erfgoed in het onderwijs"*

lukt het organisaties die bezig zijn met oral history vaak niet om het materiaal dat zij verzamelen bij archieven onder te brengen. Hierdoor gaan verhalen na afloop van een project alsnog verloren. Hoe kunnen we dit oplossen? Wat mij betreft moeten oral history interviews een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse archiefwereld worden. Stapel benoemt wat daar voor nodig is: 'Allereerst is er een opdracht nodig: oral history wordt daarmee een kerntaak voor de betreffende archiefinstelling(en). Daarnaast moet er een duidelijke procesbeschrijving en extra menskracht voor archiefbeheer komen en, afhankelijk van de archiefinstelling, financiering voor de aanschaf van benodigde soft- en hardware.' Moerbeek (stichting BMP) vult aan: 'Archieven geven aan dat zij de kennis en menskracht missen op het gebied van interviewen, metadatering, digitalisering en het doorzoekbaar maken van oral history materiaal. Ze hebben wel de nodige ambitie. Door de digitalisering van de opslag van overheidsstukken verandert de rol van de provinciale archieven. Voor hen kan oral history een belangrijk toekomstig werkgebied worden. Ze hebben behoefte aan scholing, goed opgeleide freelancers die projecten kunnen opzetten en uniformering in metadatering en manieren van opslaan zodat collecties met elkaar in verband kunnen worden gebracht.'

Wanneer archieven oral history als kerntaak op zich nemen en het knooppunt hen verbindt met de organisaties die de interviews afnemen, kan er een schat aan waardevolle verhalen worden bewaard en ontsloten. En als de interviews dan eenmaal doorzoekbaar zijn, zijn ze voor altijd een onuitputtelijke bron voor de erfgoedwereld en daarbuiten. Norah Karrouche beargumenteert bijvoorbeeld dat digitalisering van oral history interviews hergebruik kan stimuleren, waaronder in het klaslokaal.[43] Zo zou oral history ook een bijdrage kunnen leveren aan het integreren van erfgoed in het onderwijs, zoals omschreven in artikel 13 van het verdrag. Niet per se als studieonderwerp op zich, maar als 'a fertile source for studies in other subjects.'[44] Stel je voor dat alle onderzoekers, erfgoedgemeenschappen, erfgoedprofessionals en -vrijwilligers hun oral history interviews digitaal kunnen ontsluiten. Wat zou dat betekenen voor participatie? Voor de doeleinden van het Verdrag van Faro? Mijn voorspelling is dat het kan gaan werken als een aanjager voor allerlei mooie Faro-projecten. Digitaal toegankelijke verhalen kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan het duurzaam gebruik van erfgoed, doordat ze inzicht geven in de culturele waarden die erbij zijn betrokken (artikel 9a) of doordat zij traditionele technieken en vaardigheden hebben vastgelegd (artikel 9d). En wat te denken van de mogelijkheden van ontsloten verhalen voor toerisme (artikel 10) en educatie (artikel 13)? De kansen van oral history zijn eindeloos, zowel voor de Faro-praktijk van nu als van de toekomst.

---

43 N. Karrouche, 'Leren digitaliseren. Mogelijkheden van de digitalisering voor geschiedenisonderwijs met oral history' in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* jrg. 131, nr. 4 (2018) 653-654.

44 *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro 2005) 5.

Naar een concrete aanbeveling

Het verhaal van Izak van Keulen over zijn herinneringen aan de Puttense razzia staat niet op zichzelf. Het is een van de vele persoonlijke verhalen die gezamenlijk het cultureel erfgoed van Nederland vertegenwoordigen. De voorbeeldprojecten die in dit essay de revue zijn gepasseerd laten zien dat juist de veelheid aan verhalen een meerwaarde kan hebben voor de Faro-praktijk. Die meerwaarde gaat twee kanten op. Enerzijds maken de verhalen erfgoed beter bespreekbaar en zorgen ze voor meer herkenning. Anderzijds zijn de verhalen zélf erfgoed en kunnen ze worden toegevoegd aan archieven om deze inclusiever te maken en verborgen of meer alledaagse geschiedenissen aan het licht te brengen. Vanuit deze gedachte verdient het aanbeveling om meer oral history- en verhalenprojecten te stimuleren en faciliteren. Daarbij is het van belang dat de interviewers toegang hebben tot gedegen training. Uit de ervaringen met het project *Vertel me alles* bleek namelijk dat het afnemen van een goed oral history interview, waarbij door luisteren wederzijds begrip en respect kan ontstaan, niet zonder training kan. Beheersing van de basisprincipes van oral history is dus onontbeerlijk.

"Oral history kan de impact op de Faro-praktijk vermenigvuldigen"

Een ander relevant punt is de borging van de projecten en de verhalen. Dat gebeurt nu nog onvoldoende of versnipperd. In Gelderland kijken we bijvoorbeeld per project waar de uitkomsten van een oral history project kunnen worden gearchiveerd en nodigen we de opgeleide interviewers uit om zich aan te sluiten bij de Werkgroep Oral History Gelderland. Helaas is er voor veel projecten geen tijd of menskracht om dit laatste onderdeel van het oral history proces duurzaam af te ronden. Dit zorgt ervoor dat bijzondere verhalen en informatie die onderdeel zijn van het gezamenlijke erfgoed alsnog op den duur verdwijnen. En dat terwijl het vertellen en behouden van onbekende geschiedenissen juist een van de belangrijkste motivaties is om oral history überhaupt te gebruiken! Daar komt bij dat het archiveren en (digitaal) toegankelijk maken van oral history interviews nieuwe verhalenprojecten kan aanjagen en daarmee de impact op de Faro-praktijk kan vermenigvuldigen. Een eerste stap in dat proces

"Archiveren en ontsluiten leidt tot weer nieuwe initiatieven"

zou zijn om alle partijen die nu onafhankelijk van elkaar bezig zijn met het ontsluiten van oral history verhalen samen te brengen.[45] En tot slot zou er een soort toolkit of document moeten komen voor organisaties die aan de slag willen gaan met oral history in het kader van de Faro-doelstellingen, met informatie over de verschillende onderdelen van het oral history proces en waar zij relevante informatie kunnen krijgen.

Concreet:

- Benadruk het belang van oral history voor zowel de erfgoedsector als daarbuiten;
- Stimuleer, ondersteun en faciliteer oral history projecten;
- Breng organisaties die oral history beoefenen en bewaren samen zodat zij hun krachten kunnen bundelen en een netwerk kunnen vormen;
- Maak in samenspraak met het netwerk, overheden en wetgevers een plan voor landelijke inbedding van oral history in de archiefwereld;
- Ontwikkel een duurzaam nationaal knooppunt voor oral history;
- Investeer in trainingen voor zowel beoefenaars van oral history als instellingen die het materiaal archiveren;
- Zorg voor duidelijke en laagdrempelige aanspreekpunten of vraagbaken voor gemeenschappen en organisaties, bijvoorbeeld via de provinciale erfgoedhuizen en het landelijke knooppunt.

[45] Denk bijvoorbeeld aan eerder genoemde Stichting BMP, Data Archiving and Networked Services (DANS), Netwerk Digitaal Erfgoed, archieven, maar ook aan provinciale erfgoedhuizen, oral history werkgroepen en onderzoekers.

Colofon

Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal
Over de mogelijkheden van oral history als aanjager van de Faro-praktijk

Programma Faro
Auteur: Lian van der Zon
Redactie: Henriette Kosse

© Erfgoed Gelderland, juni 2021

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl